

Цивільне право і цивільний процес

УДК:347

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16579370>

Актуальні проблеми цивільного права та процесу

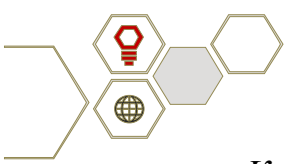
Шевченко Вячеслав Станіславович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
бізнесу і права Вінницького соціально-економічного
інституту Університету Україна,
керівник Бердичівського медичного фахового
Коледжу Житомирської обласної ради,
13300, Україна, Житомирська область,
місто Бердичів, вулиця Шевченка,
будинок 14, код ЄДРПОУ:02011278,
електронна адреса: svs.vin@ukr.net

Прийнято: 13.07.2025 | Опубліковано: 23.07.2025

Анотація. Рік 2022 приніс багато негативних подій, які пов'язані безпосередньо з вторгненням російської федерації та введенням воєнного стану на території України відповідно Закону України «Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24.02.2022 № 2102-IX [4].

В умовах воєнного стану найбільш актуальною проблемою – це захист прав і свобод людини та громадянина. Саме на забезпечення їх захисту, дотримання законності та правопорядку постає цивільне судочинство. В статті головна увага приділена саме проблемам, які виникають в ході здійснення цивільного судочинства, ефективності розгляду цивільних справ та дотримання законодавства України.

Конституцією України гарантовано, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст.55) [1]. Держава гарантує захист прав за допомогою судової системи, але виникає питання в реалізації та доступності цього судового захисту для кожного громадянина. Адже, саме право на суд є одним з головних прав людини та громадянина.

***Метою** цієї статті є виявлення та аналіз основних проблем в реалізації цивільного судочинства, зокрема актуальної проблеми доступності до реалізації для громадян статті 55 Конституції України. Аналіз причин виникнення проблем в ході здійснення цивільного судочинства та методи їх вирішення. В статті запропоновані шляхи удосконалення практичного застосування норм цивільного права з урахуванням судової практики та міжнародного досвіду.*

*Під час написання статті були використані наступні **методи дослідження**:*

- 1. Формально-юридичний метод. За його допомогою здійснено аналіз чинного цивільного і цивільно-процесуального права та регулювання цивільно-правових відносин.*
- 2. Порівняльно-правовий метод. Використаний для порівняння, виявлення спільних та відмінних правових сфер в здійсненні цивільного судочинства.*
- 3. Метод правового моделювання. Використаний для формулювання пропозицій та методів вдосконалення цивільних та цивільно-процесуальних відносин.*

В процесі написання статті та дослідження теми було виділено низку проблем, які потребують дослідження та вирішення, що безпосередньо задіяні в реалізації цивільно-процесуальних відносин. Зокрема, доказування моральної шкоди, що є дуже неоднозначним трактуванням в рішеннях суду.

*Отже, **результатом** дослідження теми «Актуальні проблеми цивільного права та процесу» можна деталізувати та виділити наступні питання, що потребують дослідження, такі як недосконалість законодавчого регулювання,*

проблеми застосування судової практики, адаптація до європейських стандартів тощо.

В результаті дослідження теми статті можна зробити наступний висновок. Цивільне право та процес потребує якнайшвидшого вдосконалення, що наближало б його до стандартів Європейського суду з прав людини, застосування судової практики в прийнятті та тлумаченні рішень суду. Достатньо значна кількість проблем правозастосування, що в свою чергу негативно відображається на якості та справедливості цивільного процесу.

Ключові слова: цивільне право, цивільний процес, судочинство, захист прав, доказування, моральна шкода.

Current issues of Civil Law and its Procedure

Shevchenko Viacheslav Stanislavovych

Candidate of Law,

Associate Professor of the Department of
Business and Law, Vinnytsia Socio-Economic

Institute of the University of Ukraine,
Head of the Berdychiv Medical Professional
College of the Zhytomyr Regional Council,

13300, Ukraine, Zhytomyr region,

Berdychiv city, Shevchenko street, 14,

EDRPOU code: 02011278,

E-mail address: svs.vin@ukr.net

***Abstract.** The year 2022 brought many negative events which are directly related to the invasion of the Russian Federation and the imposition of martial law on the territory of Ukraine in accordance with the Law of Ukraine "On Approval of the Decree of the President of Ukraine "On the Introduction of Martial Law in Ukraine" No. 2102-IX dated 24.02.2022 [4].*

Under martial law, the most pressing issue is the protection of human and civil rights and freedoms. Civil proceedings are aimed at ensuring their protection, observance of law and order. The article focuses on the problems that arise in the course of civil proceedings, the efficiency of civil proceedings and compliance with Ukrainian legislation.

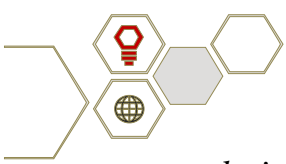
The Constitution of Ukraine guarantees that human and civil rights and freedoms are protected by the courts (Article 55) [1]. The state guarantees the protection of rights through the judicial system, but the question arises as to the implementation and accessibility of this judicial protection for every citizen. After all, the right to justice is one of the main human and civil rights.

***The purpose** of this article is to identify and analyse the main problems in the implementation of civil proceedings, in particular, the actual problem of accessibility to the implementation of Article 55 of the Constitution of Ukraine for citizens. The author analyses the causes of problems arising in the course of civil proceedings and the methods of their solution. The article suggests ways to improve the practical application of civil law provisions with due regard for judicial practice and international experience.*

*The following research **methods** were used in writing this article:*

- 1. Formal legal method. It was used to analyse the current civil and civil procedure law and regulation of civil law relations.*
- 2. Comparative legal method. It is used for comparison, identification of common and distinctive legal areas in the civil proceedings.*
- 3. The method of legal modelling. It is used to formulate proposals and methods for improving civil and civil procedural relations.*

*In the course of writing this article and researching the topic, the author identified a number of issues that require research and resolution and are directly involved in the implementation of civil procedural relations. In particular, the proof of non-pecuniary damage is a very ambiguous interpretation in court decisions. Thus, as a **result** of the study of the topic ‘Current Issues of Civil Law and Procedure’, the following issues requiring research can be detailed and identified, such as imperfect legislative*

regulation, problems of application of court practice, adaptation to European standards, etc.

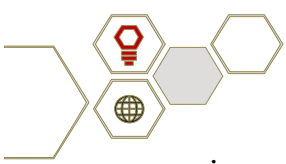
*As a result of the study of the subject matter of this article, the following **conclusion** can be drawn. Civil law and procedure need to be improved as soon as possible to bring them closer to the standards of the European Court of Human Rights and to apply case law in the adoption and interpretation of court decisions. There are a rather significant number of problems of law enforcement, which in turn has a negative impact on the quality and fairness of civil proceedings.*

Keywords: *civil law, civil procedure, judicial proceedings, protection of rights, proof, non-pecuniary damage.*

Постановка проблеми. До основних проблем цивільного процесу можна віднести недосконалість законодавчого регулювання. Це проявляється в рішеннях суду, зокрема, при розгляді справ щодо відшкодування моральної шкоди. Проблематика судової практики, що проявляється в неоднозначному тлумаченні та застосуванні судової практики судами різних інстанцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цивільного права та процесу, зокрема їх проблематика, знаходиться на досить обговорюваному етапі. Адже, це є одним з інструментів захисту прав і свобод людини та громадянина, що є актуальною темою сьогодення. Цим питанням займаються не тільки науковці, але й правозахисники, правові діячі в сфері цивілістики. Серед них можна виділити: І. Томаров [5], Д. Луспенік [6], Ю. Полюк [8, 9], А. Монаєнко та К. Смирнова [7], Ю. Цал-Цалко [11] та багато інших науковців і правників. В своїх працях вони розглядають, які існують проблеми в цивільному процесі, як впливає воєнний стан на здійснення правосуддя загалом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Тема цивільного права та процесу наразі є досить актуальною. Але попри численні дослідження, можна виділити питання, які потребують подальшого дослідження та вивчення. До прикладу, сюди необхідно віднести питання щодо проблеми доступності всіх категорій населення до захисту своїх прав за допомогою засобів

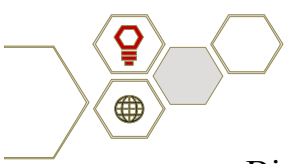
цивільного судочинства. Також, питання впливу воєнного стану на процес цивільного судочинства, що значною мірою ускладнює процес судочинства. Досить значною є проблема недостатньої кваліфікації суддів через їх навантаження та ведення великого обсягу справ різних напрямів. Адже, саме це призводить до некомпетентного чи несправедливого прийняття рішень, що в свою чергу, порушує право громадян на справедливий суд, гарантований Конституцією України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням статті є дослідження проблем цивільного права та процесу, визначення причин їх виникнення та можливих шляхів усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з проблем в цивільному процесі є рішення щодо компенсації моральної шкоди. Адже, відшкодування моральної шкоди судами досліджується дуже неоднозначно та без взяття до уваги чи неправильного трактування судової практики. Дуже часто зустрічаються справи, де суд недостатньо дослідив всі обставини справи щодо відшкодування моральної шкоди. Це є досить вагомим проблемою при прийнятті рішень судами в частині відшкодування моральної шкоди, зокрема судами 1-ї інстанції.

Що є моральною шкодою? Відповідно до ст. 23 ЦК України особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає в душевних стражданнях, яких особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням майна і відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування [2].

У постанові Великої Палати ВС від 15 грудня 2020 року у справі № 752/17832/14-ц вказано, що моральна шкода – це страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення стосунків з оточенням, до інших негативних наслідків морального характеру [15].

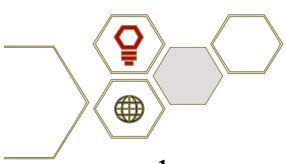
Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» – Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. [16]

Наприклад, справа №274/6340/24 (провадження №2/0274/216/25) Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди внаслідок ДТП [14]. Суд доходить висновку, що моральна шкода є доведеною позивачем в цій справі, але з 20000 грн. присуджує 5000 грн. до виплати відповідачем. Зазначу, відповідач сам ініціював таку суму компенсації моральної шкоди, але... суд бере до уваги думку лише відповідача. Ст. 23 ЦК України передбачає, що при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди враховуються вимоги розумності і справедливості [2]. З цієї справи можна зробити висновок про недотримання цих вимог суддею при прийнятті рішення щодо компенсації моральної шкоди. Адже, прийняте рішення суддею не повинно ставити під сумнів діяльність та компетентність судді.

Таким чином, недостатня кваліфікація суддів через їх навантаження та ведення великого обсягу справ різних напрямів є досить значною прогалиною в судовому процесі, зокрема цивільному. Саме це одна з причин, яка підриває авторитет судової системи загалом.

Пленумом Верховного суду прийнята постанова «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27.03.1992 №6, де вказується: «Судам необхідно усунути недоліки, що є в діяльності по розгляду цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди, підвищити рівень здійснення правосуддя в цих справах і забезпечити вирішення їх в точній відповідності із законом» [12].

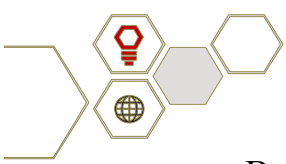
Ю. Полюк в своїй праці відмічає: «Слушно було б зазначити, що судовий процес та судочинство необхідно розглядати як форму існування закону, тобто

форму здійснення і застосування матеріального права чи, інакше кажучи, як форму реалізації матеріальних правовідносин» [8, с. 30]. Це є дійсно так, адже судова система повинна уособлювати законність та правопорядок, дотримання їх норм та приписів. Саме судові органи влади повинні стояти на захисті прав і свобод людини та громадянина.

Застосування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) набирає досить широкі оберти в національній судовій практиці. Ю. Полюк відзначила вплив та застосування практики ЄСПЛ в національному законодавстві, а саме: «на сьогодні весь обсяг практики ЄСПЛ є обов’язковим джерелом українського права і суди зобов’язані застосовувати та тлумачити Конвенцію аналогічно тому, як це викладено в рішеннях ЄСПЛ з тотожних справ. Яскравим прикладом впливу практики ЄСПЛ на цивільне судочинство та правотворчість взагалі виступає зміна в сприйнятті обов’язкового досудового порядку врегулювання спору при розгляді судом тих категорій цивільних справ, в яких такий порядок передбачений законом» [9, с. 46]. Це є логічно та розумно застосовувати практику ЄСПЛ при розгляді справ та прийнятті рішень, адже основою діяльності ЄСПЛ є верховенство права. Саме верховенство права є тим показником, на які рівняється вся європейська судова система, адже від цього залежить розбудова демократичної держави, пріоритет прав і свобод людини та громадянина.

Але, існують і проблеми застосування практики ЄСПЛ в національній судовій системі, які виокремили в своїй праці А. Монаєнко та К. Смирнова: «Існують також судові рішення, в яких судді в мотивувальній частині обмежуються лише узагальненими фразами: «це суперечить принципу правової визначеності», «відповідно до рішень ЄСПЛ» тощо. Судді також можуть підмінити мотивувальну частину судового рішення відповідною практикою ЄСПЛ. ЄСПЛ при тлумаченні цивільних прав та обов’язків виходить за межі цивільного права та може поширювати дію ч. 1 ст. 6 Конвенції на різні справи за галузево-правовим критерієм з метою захисту основних прав, свобод та інтересів людини» [7].

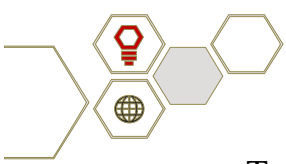

В цивільному судочинстві досить часто можна зустріти спірні питання відносно доказування. Як висловився І. Томаров: «Стандарт доказування – це та ступінь достовірності наданих стороною доказів, за яких суд має визнати тягар доведення знятим, а фактичну обставину – доведеною» [5]. Докази – це всі можливі твердження, які є фактичним інструментом в побудові судового процесу. «В цивільних справах британські суди використовують стандарт «баланс вірогідностей» (a balance of probabilities): слід довести, що факт скоріше був, а ніж не був, тобто суб'єктивна впевненість може бути виміряна як така, що дорівнює 51% і вище (ця математична аналогія впливає із пояснення в справі *Miller v Minister of Pensions* [1947] 2 All ER 372)» [5].

Стаття 81 ЦПК України передбачає: «Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом» [3]. Отже, обов'язком кожної із сторін - є надання доказів суду.

Д. Луспеник виділив наступне: «серед основних змін в інституті доказуванні варто згадати такі:

- розширення переліку засобів доказування за рахунок виокремлення електронних доказів (п. 1 ч. 2 ст. 76 ЦПК);
- закріплення поряд із належністю та допустимістю також таких вимог до доказів, як достовірність і достатність (ст. ст. 78-79 ЦПК);
- більш жорстку регламентацію правил подання доказів (ст. 83 ЦПК);
- введення складових процедури обміну змагальними паперами (ст. 83 ЦПК);
- часткове впровадження елементів процесуального естопелю (ч. 2 ст. 82 ЦПК);
- розширення дискреційних повноважень суду у сфері доказування, зокрема наділення його можливістю збирання доказів за власною ініціативою у виключних випадках (ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81 ЦПК);
- застосування заходів процесуального примусу у випадках зловживання процесуальними правами і невиконання обов'язків щодо доказів (ч. 8 ст. 84, ч. 1 ст. 143, ст. 146 ЦПК, п.п. 1, 2 ч. 1 ст. 148 ЦПК) тощо [6].

Також зазначив, «Що стосується практики цивільного судочинства, то в Англії для цивільних справ використовується стандарт доказування «баланс ймовірностей» (balance of probabilities), а у США – два стандарти: класичний стандарт «перевага доказів» (preponderance of the evidence) та більш жорсткий стандарт «ясні та переконливі докази» (clear and convincing evidence) [6].

Із збірника судової практики доречно навести приклад справи по факту прийняття чи неприйняття доказів по справі. Наскільки є різним трактування судами прийняття доказів по справі.

«Суд першої інстанції встановив, що жоден із письмових доказів, доданих до позовної заяви ОСОБА_1, не засвідчений у встановленому порядку; позивач не зазначив, оригінали яких доказів наявні у нього та в яких осіб наявні інші докази, оригінали яких відсутні у позивача; учасникам справи роз`яснено вимоги до подання письмових доказів. За таких обставин суд першої інстанції зробив правильний висновок, що надані позивачем в обґрунтування своїх позовних вимог докази не є допустимими, тому відмовив у задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 до ОСОБА_2, УДАБК Одеської міської ради за їх недоведеністю. Натомість апеляційний суд не спростував висновок суду першої інстанції про те, що надані позивачем копії документів не засвідчені у встановленому порядку; зробив помилковий висновок, що такі копії документів є допустимими, оскільки інші сторони не заявили про їх недостовірність; не врахував, що письмові докази подаються в оригіналі або в належним чином засвідченій копії, а доказування не може ґрунтуватися на припущеннях (Постанова ВС від 14 квітня 2021 року у справі № 520/17947/18)» [17]. Як бачимо, рішення суду не є однозначними. Все залежить від кваліфікації суддів, від застосування на практиці тлумачень норм та приписів ЄСПЛ. Але, зміни, які стосуються процесу доказування є проявом забезпечення реалізації громадянами права на справедливий суд, ефективність та дієвість цивільного процесу.

Стосовно впливу воєнного стану на стан здійснення судочинства, можна стверджувати про достатньо стійкий та дієвий механізм судової системи. Адже, «основним завданням цивільного судочинства в умовах воєнного стану є

забезпечення захисту прав та інтересів громадян, а також дотримання законів і забезпечення правопорядку у воєнний період» [10, с. 17].

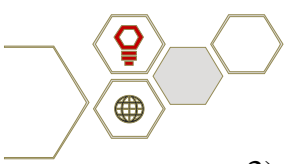
Ю. Цал-Цалко відмічає: «Головним завданням системи судових органів, і в умовах воєнного стану безпосередньо, є забезпечення права особи на судовий захист, що гарантоване Основним законом України. Нормативно-правові засади судочинства є непорушними юридичними конструкціями, навіть в умовах воєнного стану та чітко визначені в законодавстві України» [11, с. 76].

В збірнику судової практики визначено, що «у період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. За період дії воєнного стану суди України ухвалили приблизно більше 3,5 млн. судових рішень» [18].

З поміж всіх можливих засобів захисту прав і свобод людини та громадянина, судовий захист є основним інструментом, що стає на захист порушених прав. В літературі дуже чітко виділені проблеми щодо доступності громадян до реалізації свого права на суд та які проблеми при цьому можуть виникати:

«1) високі витрати на правничу допомогу, що робить її недоступною для багатьох громадян. Це може стати перешкодою для тих, хто потребує захисту своїх прав у судовій справі. Критерії надання безоплатної правничої допомоги хоча і гарантують її найбільш незахищеним верствам населення все ж не дозволяють отримати її громадянам з невисокими (однак не мінімальними) доходами;

2) тривалість судових процесів, що може бути особливо складно для тих, хто потребує негайного захисту своїх прав. Особливо відчутно проблема дотримання строків судового розгляду загострилася у зв'язку із запровадженням воєнного стану та тривалим карантинним обмеженням, що передували повномасштабній збройній агресії;

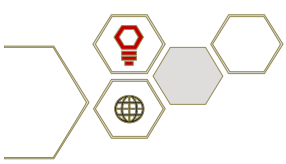
3) недостатня розвиненість альтернативних способів врегулювання спорів: у багатьох випадках спори можуть бути вирішені шляхом медіації або іншими альтернативними методами врегулювання спорів, але в Україні ці методи ще не належним чином розвинуті;

4) недостатня кваліфікація суддів: не всі судді мають достатню кваліфікацію для вирішення складних цивільних справ. Це може призвести до неправильного чи несправедливого рішення суду, що у свою чергу порушує право на справедливий суд» [10, с. 19].

Висновки. В результаті написання статті можливо виділити те, що в цивільному праві та цивільному процесі є проблеми, на які необхідно звернути увагу для їх вирішення. Це, зокрема, проблема в недостатній ефективності розгляду цивільних справ. Для вирішення цього питання було б доречно запровадити додаткові навчання, тренінги, проходження курсів підвищення кваліфікації для суддів з метою їх адаптації до змін в законодавстві, застосуванні на практиці рішень ЄСПЛ та інше. Проблемою є й те, що на суддів покладено розгляд справ різних сфер законодавства. Зокрема, судді першої інстанції розглядають справи як цивільні, так і адміністративні, кримінальні... Це, в свою чергу, призводить до низької якості судових рішень, затягуванні судового процесу.

Досить вагомою перешкодою в реалізації права на судовий захист для громадян є доступність до судового захисту, зокрема через вартість правничих послуг. Держава гарантує безкоштовну правничу допомогу незахищеним верствам населення, але це не є доступним для всього населення.

Таким чином, для вирішення виділених в статті проблем, необхідно побудувати стратегію щодо вдосконалення судової практики, зокрема цивільного судочинства. Реалізовувати практику європейських судів в процесі здійснення судочинства, вдосконалити систему підвищення компетентності суддів.

Список використаних джерел

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 07.07.2025).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 07.07.2025).

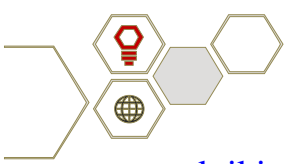
3. Цивільний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) № 1618-IV від 18.03.2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 07.07.2025).

4. Закон України «Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" №2102-IX від 24 лютого 2022 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення 07.07.2025).

5. Іларіон Томаров. Стандарт доказування: внутрішнє переконання чи баланс вірогідностей. Юридична Газета online. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://yurgazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-dokazuvannya-vnutrishneperekonannya-chi-balans-virogidnostey.html> (дата звернення 07.07.2025).

6. Луспеник Д. Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/publication/132351-dokazuvannya-u-tsvilnomu-protsesi-schonovogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuyannya-dokaziv> (дата звернення 07.07.2025).

7. Антон Монаєнко, Ксенія Смирнова. Застосування практики ЄСПЛ та суду ЄС на прикладі адміністративного судочинства. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zastosuvannya>

[praktiki-espl-ta-sudu-es-na-prikladi-administrativnogo-sudochinstva.html](https://ppdnz.com.ua/index.php/home/about)

(дата

звернення 07.07.2025).

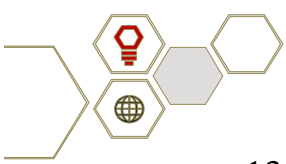
8. Полюк Ю. І. Судова форма захисту цивільних прав як підґрунття для виникнення права на звернення до суду / Ю. І. Полюк // Часопис цивілістики : наук.-практ. журн. / редкол.: Є. О. Харитонов (голов. ред.), О. І. Харитонova (заст. голов. ред.), К. Г. Некіт (відп. секр.) [та ін.]. - Одеса, 2017. – Вип. 25. – С. 29-32. (дата звернення 07.07.2025).

9. Полюк Ю. І. Вплив практики Європейського суду з прав людини на цивільне судочинство України / Ю. І. Полюк // Реформування цивільного процесуального права в умовах інтеграційних процесів в Україні : Матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 18 грудня 2020 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., професора Н. Ю. Голубевої. – Одеса : Фенікс, 2020. – С. 45-48. (дата звернення 07.07.2025).

10. Сучасні проблеми цивільного та цивільно-процесуального права (в частині цивільно-процесуального права) : навч.-метод. посіб. [Електронне видання] / Н. Ю. Голубєва, І. О. Бут, О. О. Полуніна, Ю. І. Полюк, Ю. Ю. Цал-Цалко ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 190 с. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/26554> (дата звернення 07.07.2025).

11. Цал-Цалко Ю. Ю. Особливості цивільного судочинства в умовах воєнного стану / Ю. Ю. Цал-Цалко // Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. – Одеса: Фенікс, 2022. – С. 75-78. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://hdl.handle.net/11300/22972> (дата звернення 07.07.2025).

12. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Верховної Ради України від 27.03.1992. № 6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92> (дата звернення 07.07.2025).

13. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996. № 9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>

14. Рішення суду по справі №274/6340/24. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127415229>. (дата звернення 07.07.2025).

15. Постанова Великої Палати ВС від 15 грудня 2020 року у справі № 752/17832/14-ц [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95177479&red=1000035d4de08318982e4e362d1067066aafb2&d=5>. (дата звернення 07.07.2025).

16. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/vs95027?an=1>. (дата звернення 07.07.2025).

17. Докази і доказування у цивільному процесі в умовах воєнного стану у практиці Верховного Суду. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_11_18_Sakara_18_11_2022.pdf. (дата звернення 07.07.2025).

18. Цивільний процес в умовах війни: проблеми правового регулювання та судова практика. 25 вересня 2023 р., Харків, панельна дискусія Legal Forum, онлайн Право на справедливий суд у цивільному судочинстві: виклики та перспективи. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Civ_proces_voen_stan.pdf (дата звернення 07.07.2025).